

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne serdecznie dziękuje
za finansowe wsparcie publikacji.

Sponsorzy monografii IX Kongresu Ekonomistów Polskich

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NBP

Narodowy Bank Polski

Bank Polski

fundacja
POLSKA MIEDŹ

IX KONGRES EKONOMISTÓW POLSKICH

Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej

w pierwszej dekadzie członkostwa
Polski w Unii Europejskiej

redakcja naukowa

Andrzej Czyżewski, Bogdan Klepacki

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne

Warszawa 2015

Recenzenci
Krzysztof Firlej, Grzegorz Ślusarz

Projekt okładki i stron tytułowych
Mirosław Krzyszkowski

Opracowanie redakcyjne i korekta
Anna Krzesz

Koordinacja wydania
Krzyszyna Łuszczyńska, Michał Plewczyński

© Copyright by Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2015

ISBN 978-83-88700-79-8

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
ul. Nowy Świat 49, 00-042 Warszawa
tel.: 22 551-54-01, fax: 22 551-54-44, e-mail: zk@pte.pl
www.pte.pl, www.ksiazkiekonomiczne.pl, www.kongresekonomistow.pl

Skład, łamanie, druk i oprawa
TECHNET Sp. z o.o.
ul. Biskupińska 3A
30-732 Kraków

Wydanie I

SPIS TREŚCI

Od Wydawcy	13
Wprowadzenie	17
Część I	
Ogólne problemy ekonomii rolnej w warunkach rynkowych	
Andrzej Czyżewski, Bazyli Czyżewski	
Ziemia i jej renty w nowym paradygmacie rozwoju rolnictwa	27
Aleksander Grzelak	
Próba oceny odporności rolnictwa na zmiany koniunktury gospodarczej z perspektywy doświadczeń Polski	42
Dariusz Kusz, Stanisław Gędek, Ryszard Kata	
Egzogeniczne uwarunkowania inwestycji w rolnictwie polskim	54
Adam Majchrzak	
Proces unifikacji struktur agrarnych w Unii Europejskiej po 2003 roku	69
Aldona Mrówczyńska-Kamińska	
Wykorzystanie modelu przepływów międzygałęziowych do badania zależności w agrobiznesie w krajach Unii Europejskiej	80
Wiesław Musiał, Tomasz Wojewodziec	
Bariery przemian agrarnych w rolnictwie polskim – poszukiwanie rozwiązań innowacyjnych	91
Katarzyna Smędzik-Ambroży	
Konwergencja czy dywergencja rolnictwa w Polsce w latach 2004–2011	110
Tadeusz Sobczyński	
O konieczności intensyfikacji produkcji rolniczej i wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju	130
Barbara Wieliczko	
Państwo a rynek w rolnictwie – rolnictwo Polski i UE w pierwszych dekadach XXI wieku	154

Mariusz Maciejczak Projektowanie mechanizmu gospodarczego dla dóbr nierynkowych na obszarach wiejskich	166
Część II	
Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej – przejawy i skutki	
Agnieszka Baer-Nawrocka Kwestia parytetu dochodów rolniczych w krajach Unii Europejskiej	177
Agnieszka Biernat-Jarka Instytucje państwa a uzasadnienie podejmowania działań interwencyjnych w gospodarce na przykładzie wspólnej polityki rolnej	187
Wawrzyniec Czubak Nakłady inwestycyjne w rolnictwie polskim w kontekście wdrażania Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej	199
Andrzej Czyżewski, Anna Matuszczak Komplementarność i substytucyjność wydatków budżetowych w krajowym i unijnym budżecie rolnym dla Polski	207
Andrzej Czyżewski, Sebastian Stępień Wspólna polityka rolna (WPR) Unii Europejskiej po 2014 roku z polskiej perspektywy	229
Piotr Kułyk Kierunki zmian w finansowym wsparciu rolnictwa w świetle doświadczeń kryzysu finansowego	253
Andrzej Parzonko Koncepcje kształtowania wsi i gospodarstw rolniczych w Polsce i innych krajach europejskich – wymiar ekonomiczny, społeczny i środowiskowy	273
Anna Rzeszutko, Walenty Poczta Znaczenie Wspólnej Polityki Rolnej w procesie modernizacji rolnictwa w Polsce	294
Marta Śmigła Ekonomiczne determinanty produkcji mleka w Unii Europejskiej w warunkach WPR po 2003 roku	311

Mariusz Maciejczak*

PROJEKTOWANIE MECHANIZMU GOSPODARCZEGO DLA DÓBR NIERYNKOWYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH

1. Wstęp

Jak zauważa przedstawiciel szkoły austriackiej Robert P. Murphy¹, jednym z najważniejszych wydarzeń w rozwoju myśli ekonomicznej była tak zwana rewolucja marginalistyczna we wczesnych latach siedemdziesiątych XIX w., dzięki której teoria wartości oparta na kosztach (dokładnie na pracy), została obalona przez subiektywistyczną teorię wartości. Klasyczna obiektywistyczna teoria wartości wyjaśnia podstawy działania mechanizmu rynkowego, które można empirycznie zweryfikować w gospodarce rynkowej, dowodząc, iż ceny detaliczne są silnie skorelowane z kosztami produkcji różnych dóbr i usług. Klasyczna teoria wartości dostarcza tym samym spójnego wyjaśnienia mechanizmu rynkowego. Z drugiej jednak strony subiektywistyczne podejście szkoły austriackiej, zdeterminowane przez rozpatrywanie warunków natury psychologicznej, wskazuje, iż to krańcowe podejście do teorii cen jest lepsze od teorii kosztowej. Neoklasyczna teoria ekonomii mówi, że wartość ma to, co bezpośrednio lub pośrednio służy zaspokojeniu ludzkich potrzeb. Ceny, a więc i wartości, zawierają składniki, z których część związana jest z bezpośrednim lub pośrednim użytkowaniem dóbr, a część jedynie z satysfakcją z faktu, że coś istnieje. Zdaniem Anny Żylicz² pierwszy typ dotyczy wartości użytkowej danego dobra, natomiast drugi – wartości pozaużytkowej. Poznanie wartości, zarówno użytkowej, jak i pozaużytkowej, jest kluczowe z punktu widzenia potrzeby poznania preferencji społecznych. W tym wypadku pieniądź jest głównym instrumentem, który wskazuje, czego życzy sobie społeczeństwo. Między innymi dzięki porównaniu cen różnych dóbr można wnioskować, jak istotne społecznie jest ukierunkowanie posiadanych przez gospodarke zasobów, by zaspokoić określone potrzeby społeczeństwa. Należy

* Dr inż. Mariusz Maciejczak, Wydział Nauk Ekonomicznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

¹ R.P.Murphy, *Błędy klasycznej teorii wartości*, Instytut Ludwika von Misesa, Warszawa 2011.

² A. Żylicz, *Wycena dóbr nierynkowych*, zapis odczytu wygłoszonego na XLI Szkole Matematyki Poglądowej, Konkret i abstrakcja, Warszawa 2008.

podkreślić, iż to przede wszystkim wartość użytkowa skupiała i skupia nadal uwagę ekonomistów głównego nurtu. W tym kontekście wartość środowiska naturalnego, trudna do oszacowania, rzadko była uwzględniana w rozważaniach ekonomicznych. Jednak wiek XX przyniósł niezaprzeczalną szczupłość podstawowych zasobów kopalnych, a w wielu przypadkach nawet ich wyczerpywanie. Dyskurs ekonomiczny nie mógł już dłużej nie uwzględniać wartości dóbr o charakterze nierynkowym, takich jak środowisko naturalne, w analizie kosztów i korzyści, gdyż prowadziło to w sposób bezpośredni do obniżenia zamiast do wzrostu dobrobytu społecznego.

Głównym problemem ekonomistów był więc fakt, że pewne dobra nie pojawiają się na rynku, więc ich ceny nie da się tam zaobserwować, określając obiektywistycznie lub subiektywistycznie ich wartości. Co więcej, nieznanym jest mechanizm koordynacji tychże dóbr. Jak wskazuje Tomasz Żylicz³, jeszcze kilkadziesiąt lat temu ekonomia nie dawała odpowiedzi na pytanie o wycenę dóbr nierynkowych. Przełom nastąpił w drugiej połowie XX wieku. Stworzone zostały wtedy pierwsze metody, dzięki którym dobra, w przypadku których nie występują ceny rynkowe, zostały poddawane analizie ekonomicznej przy użyciu pieniądza. Metody te zostały nazwane ekonomią eksperymentalną, a wyraźny wzrost ich znaczenia nastąpił w 2002 r., kiedy Vernon L. Smith otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie ekonomii za ustanowienie eksperymentów laboratoryjnych narzędziem empirycznej analizy ekonomicznej. Przed ekonomią otwarty został nowy rozdział, w którym oprócz podejścia spekulatywnego i empirycznego stosowano podejście eksperymentalne⁴. Ekonomiści zaczęli więc projektować eksperymenty, dzięki którym w kontrolowanych warunkach mogą testować poprawność swoich teorii. Głównym założeniem ekonomii eksperymentalnej jest, ile ludzie są gotowi poświęcić z tego, co mają, aby zapewnić sobie dostępność tego, co właśnie chcemy wycenić.

2. Cele i metody

Celem artykułu jest omówienie teorii powstawania mechanizmu gospodarczego w odniesieniu do dóbr nierynkowych i przedstawienie jej zastosowania w rolnictwie i obszarach wiejskich. W pracy posłużono się krytycznym przeglądem literatury oraz metodą dokumentacyjną przedstawiającą na przykładzie programów rolnośrodowiskowych opracowanych i wdrażanych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej empiryczny dowód zastosowania omawianej teorii.

³ T. Żylicz, *Wycena dóbr nierynkowych*, Aura, sierpień 2007.

⁴ M. Maciejczak, *Rolnictwo i obszary wiejskie źródłem dóbr publicznych – przegląd literatury*, Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 2009, z. 75.

3. Teoria projektowania mechanizmu gospodarczego

Ekonomia klasyczna zakłada funkcjonowanie jednego mechanizmu alokacji ograniczonych zasobów i wytworzonych z nich dóbr wobec nieograniczonych potrzeb społeczeństwa, który bazuje na rynku. Poddany on został krytyce przez przedstawicieli nurtu neoklasycznego. Neoklasycy, zwracając uwagę na nieefektywność klasycznego mechanizmu rynkowego, zauważyli i docenili rolę państwa w zakresie koordynacji procesów nie tylko ekonomicznych, ale i – szerzej rzecz ujmując – społeczno-gospodarczych. Przykłady nieporadności mechanizmu rynkowego w aspekcie jego efektywności i społecznej akceptacji występują przy próbach zastosowania neoklasycznego rachunku typu nakłady-efekty, w jego ilościowym ujęciu w odniesieniu do polityki w dziedzinie obrony narodowej, oświaty i opieki zdrowotnej, a więc do obszarów związanych z funkcjonowaniem dóbr publicznych (społecznych). Jednak ograniczenia, jakie niosą ze sobą założenia teorii neoklasycznej, powodują, że nie odpowiada ona na szereg pytań ze strefy zachowań gospodarczych. Nowa Ekonomia Instytucjonalna, ukształtowana na bazie klasycznego instytucjonalizmu, podjęła krytykę zarówno klasycznego, jak i neoklasycznego ujęcia mechanizmów koordynacji. Wprowadziła ona mechanizm instytucji, który z innej perspektywy i bardziej wyczerpująco bada procesy gospodarcze. Zwraca uwagę m.in. na występowanie efektów zewnętrznych. Jak dowodzi J. Zegar⁵, to właśnie efekty zewnętrzne przesądzają o niesprawności rynku. Pomijanie efektów zewnętrznych, zarówno negatywnych (kosztów zewnętrznych), jak i pozytywnych (dóbr publicznych) ma kluczowe znaczenie, ponieważ powoduje rozbieżność pomiędzy optymalnością mikroekonomiczną (prywatną) i optymalnością makroekonomiczną (społeczną), a także pomiędzy optymalnością w ujęciu statycznym (bieżącą) i w ujęciu dynamicznym (długookresową).

Analizując procesy powstawania rynków i ich wpływ na dzisiejszy porządek, należy zatem zwrócić uwagę także na znaczenie relacji rynek – społeczeństwo. Historycznie można wyodrębnić trzy ujęcia tych relacji wynikające z ogólnych założeń ekonomii klasycznej, neoklasycznej i nowej ekonomii instytucjonalnej. Klasyczne ujęcie relacji rynek – społeczeństwo odpowiada założeniom zawartym w doktrynie Walrasa, według której mamy do czynienia z dwoma prawie izolowanymi układami, mającymi tylko jeden punkt styczny. Ujęcie neoklasyczne akcentuje zanurzenie rynku w szeroko rozwiniętym społeczeństwie. Keynes wskazywał na znaczenie regulowania rynku przez państwo także w interesie dobrobytu społeczeństwa. Trzecie ujęcie traktuje rynek nie jako twór czysty, lecz zanieczyszczony elementami nierynkowymi. Zarówno rynek, jak i elementy nierynkowe funkcjonują w ramach całościowego, holistycznego systemu instytucjonalnego. W układzie tym granice zbiorów rynek i społeczeństwo są rozmyte, a wszelkie działania mogą układać się w powstawanie mechanizmów społeczno-gospodarczych o orientacji prorynkowej lub prospołecznej⁶.

⁵ J.S. Zegar, *Przesłanki Nowej Ekonomii Rolnictwa*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 2007, nr 4.

⁶ W. Dolfsma, J. Finch, R. McMaster, *Market and Society: How Do They Relate, and How Do They Contribute to Welfare?*, Journal of Economic Issues 2005.

W 2007 r. przyznano Nagrodę Nobla z dziedziny ekonomii trzem amerykańskim ekonomistom: L. Hurwiczowi, E. Maskinowi i R. Myersonowi za wkład do podstaw teorii projektowania mechanizmów gospodarczych. Waclaw Stankiewicz za E. Maskinem podaje, iż podstawowa definicja mechanizmu gospodarczego określa przestrzeń dla wymiany indywidualnych komunikatów oraz funkcji celu, która wyznacza wektory komunikatów i przekształca je w decyzje społeczne i transfery. Stwierdza, że tak zdefiniowany mechanizm w kontekście instytucjonalnym można ująć jako strukturę matematyczną, modelującą instytucje, poprzez które każda działalność ekonomiczna jest prowadzona i koordynowana⁷. Teoria mechanizmów gospodarczych składa się z trzech głównych elementów: 1) koncepcji zgodności motywów, 2) zasady ujawnienia, 3) teorii implementacji.

Paradoks jednoczesnego niedostatku i nadmiaru informacji przejawia się w realnych ograniczeniach funkcjonowania mechanizmów społecznych, w których zawsze znajdują się jednostki ludzkie. W kontekście funkcjonowania mechanizmów społecznych pojawia się także bariera prywatnej własności mająca znaczenie w kontekście racjonalizmu jednostki. W każdym mechanizmie społecznym znajomość informacji prywatnej decyduje o sukcesie i efektywności działania. W procesie komunikowania się i wymiany informacji musi pojawić się zatem czynnik zgodności motywów postępowania jednostek, by mechanizm społeczny mógł zostać zainicjowany.

Kolejnym krokiem jest ujawnienie zamiarów. Zasada ujawnienia zamiarów jest koncepcją techniczną, która pozwala budować ogólne twierdzenia na temat realności wykorzystania reguł alokacji w warunkach ograniczeń motywacyjnych w problemach ekonomicznych obciążonych negatywną selekcją i pokusą moralną. Mówi nam, że dla każdego ogólnego mechanizmu koordynacji, każdej równowagi w strategiach racjonalnego komunikowania się agentów ekonomicznych może być opracowany symulator jako ekwiwalentny, zgodny motywacyjnie, bezpośrednio ujawniający mechanizm, w którym wiarygodny mediator maksymalnie centralizuje komunikację i opracowuje uczciwe i elastyczne oraz racjonalnie zrównoważone strategie dla agentów⁸.

Według noblisty E. Maskina teoria implementacji jest częścią teorii projektowania mechanizmów, która – przy danym celu społecznym – określa, kiedy możemy projektować mechanizm, którego przewidywane efekty (tj. zbiór zrównoważonych wyników) okażą się zbieżne z pożądanymi rezultatami, odpowiednimi dla tego celu. Problem konstrukcji symulatora, równoznacznego z pojęciem bezpośredniego mechanizmu, zapewnia sprzężenie zwrotne między koncepcją zgodności motywacyjnej, ograniczeniem w postaci informacji prywatnej i zasadą ujawnienia, przybliżając teorię projektowania mechanizmów społecznych do kompromisowego, lepszego rozwiązania sprzeczności.

Opisany wyżej sposób powstawania i funkcjonowania mechanizmu gospodarczego pojawia się w odniesieniu do dóbr nieposiadających wartości rynkowej. Pomimo

⁷ W. Stankiewicz, *Ekonomika instytucjonalna. Zarys wykładu*, wyd. III, Warszawa 2012.

⁸ *Ibidem*.

występowania własności prywatnej i racjonalności funkcjonowania indywidualnych właścicieli instytucje społeczne dążą do zapewnienia takiego przepływu informacji, by nastąpiła zgodność motywów działania zarówno po stronie indywidualnych agentów, jak i instytucji społecznych.

Jak zauważa Wacław Stankiewicz⁹, na wysokich szczeblach projektowania mechanizmów społecznych i gospodarczych występuje kilka problemów, z którymi projektanci nie zawsze mogą sobie poradzić. Sektor publiczny i rząd jako projektant znajdują się w pozornie prostej sytuacji. Projektant już na początku swoich działań wie, jaki wybór w zakresie dóbr publicznych jest optymalny, może zatem stworzyć odpowiednie prawo, aby otrzymać pożądaný efekt. Jednak projektanci biorą pod uwagę fakt, że wybór dóbr publicznych według kryterium maksymalizacji korzyści zależy od preferencji obywateli. Na tym etapie projektowania decydent może odgórnie określić optimum wyniku, ale nie ma dostatecznej pewności. Wybiera się zatem drogę pośrednią. Dąży się do tego, by projektowany mechanizm sam generował informację o tym, jak ma się realizować. Wskazuje się jednak na fakt, iż problem może się nasilać i stawać trudniejszy wraz z pojawianiem się indywidualnych motywów wśród uczestników (obywateli), które skłaniają do skrywania prywatnych informacji. Tym samym należy stwierdzić, że zachodzą racjonalne przesłanki dowodzenia, iż mechanizm społeczny musi być motywacyjnie zgodny, czyli kompatybilny. Oznacza to, iż interesy społeczne powinny dążyć do zgodności z interesami prywatnymi.

E. Maskin¹⁰ twierdzi, iż działania projektanta mechanizmów społecznych są w głównej mierze związane z poszukiwaniem odpowiedzi na trzy podstawowe pytania: kiedy istnieje możliwość zaprojektowania mechanizmów motywacyjnie kompatybilnych, jaką formę mogą mieć te mechanizmy, kiedy będą istnieć oraz kiedy nie jest możliwe znalezienie takich mechanizmów?

Teoria projektowania mechanizmu społecznego poddana została krytyce, której główne źródło płynęło od ekonomistów głównego nurtu. Vianney Dequiedt oraz David Martimort¹¹ zauważają, iż kluczowe z punktu widzenia tworzenia się mechanizmu gospodarczego jest uwzględnienie stopnia przejrzystości informacji, jakie otrzymują i ujawniają społeczeństwo i rynek. Głównym czynnikiem utrudniającym komunikację, a tym samym powstawanie mechanizmu gospodarczego, jest celowe ukrywanie i zniekształcanie informacji zarówno przez społeczeństwo, jak i przez rynek. Matthieu Glachant¹² zauważa, iż koszty komunikacji mogą znacząco wpływać na efektywność projektowanego mechanizmu i niejednokrotnie z uwagi na ich wysokość komunikacja jest ograniczana do przekazywania informacji o instytucji w odniesieniu do określania progowych wymagań jej stosowania bez ujawniania powodów jej wdrożenia.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ E. Maskin, *Mechanism Design Theory: How to Implement Social Goals*, Nobel Lecture, Stockholm, December 8, 2007.

¹¹ V. Dequiedt, D. Martimort, *Mechanism design with private communication*, Working Paper GAEL, Grenoble 2007, s. 35–38

¹² M. Glachant, *The Use of Regulatory Mechanism Design in Environmental Policy: A Theoretical Critique*, Working paper CERNA 1999, no. 45, s. 13.

Poza kwestiami związanymi z dostępnością i ujawnieniem informacji krytyczne argumenty wysuwane w literaturze przedmiotu w odniesieniu do teorii projektowania mechanizmu gospodarczego dotyczą także środowiska, w jakim mechanizm ten jest planowany, w szczególności już funkcjonujących mechanizmów i doświadczeń z nimi związanych. Bergemann i Morris¹³ zauważyli, że wcześniejsze doświadczenia indywidualnych agentów w ramach już funkcjonujących instytucji wpływają na ich percepcje nowych mechanizmów oraz stopień, w jakim będą z nich korzystać.

4. Problem kompatybilności motywów działań w zakresie programów rolnośrodowiskowych

W literaturze przedmiotu autorzy, m.in. Nolles¹⁴ oraz Wilkin¹⁵, podają kilka podstawowych przykładów zastosowania teorii projektowania mechanizmów gospodarczych. Najczęściej wymieniane są przykłady projektowania aukcji, systemów ochrony zdrowia czy innych działań o charakterze projektów publicznych. Należy podkreślić, iż większość z opisywanych projektowanych mechanizmów dotyczyła dóbr publicznych. Literatura przedmiotu w małym jednak stopniu odnosi się do zastosowań mechanizmów ekonomicznych w zakresie projektowania rynków w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich. W tym miejscu należy podkreślić jednak rosnące znaczenie tego sektora w kontekście powstawania mechanizmów dla dóbr niemających charakteru rynkowego, a posiadających przesłanki dóbr publicznych. Z perspektywy społecznej rolnictwo dostarcza podstawowych surowców o charakterze odnawialnym, co w kontekście rosnącego znaczenia biogospodarki wykorzystującej produkcję rolniczą na potrzeby nie tylko żywnościowe, ale także i energetyczne czy przemysłowe, nabiera szczególnego znaczenia¹⁶. Jest to też istotne z punktu widzenia koncepcji zrównoważonego rozwoju, która w sposób spójny i komplementarny wykorzystywana jest w tworzeniu biogospodarki.

Przykładem zastosowania mechanizmu projektowania mogą być działania Komisji Europejskiej promujące programy rolnośrodowiskowe jako instytucje prospołeczne (dobra publiczne) z jednoczesnym informowaniem o dopłatach dla indywidualnych rolników, którzy je wdrażają¹⁷. Program rolnośrodowiskowy służy wspar-

¹³ D. Bergemann, S. Morris, *Robust mechanism design*, *Econometrica*, vol. 73, no. 6, November 2005, s. 1771–1813.

¹⁴ K. Nolles, *The importance of market institution in generating proces. A review from experimental economics and implications for Real World experience*, SIRCA, Sydney 2006.

¹⁵ J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Scholar, Warszawa 2005.

¹⁶ M. Maciejczak, K. Hofreiter, *How to define Bioeconomy*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 2013, t.XV, z. 4.

¹⁷ C. Keenleyside, B. Allen, K. Hart, H. Menadue, V. Stefanova, J. Prazan, I. Herzon, T. Clement, A. Povelato, M. Maciejczak, N. Boatman, *Delivering environmental benefits through entry level agri-envi-*

ciu działalności rolniczej ukierunkowanej na ochronę środowiska oraz zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich. Stanowi on element Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Został wprowadzony art. 39 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. W każdym kraju członkowskim Unii Europejskiej program taki został wdrożony, choć w różnej formie i różnych wymiarach¹⁸. W perspektywie finansowej 2007–2013 jego głównym celem jest poprawa środowiska przyrodniczego i obszarów wiejskich, w szczególności poprzez przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo; promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania; odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód; kształtowanie struktury krajobrazu oraz ochronę lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych. Beneficjent może ubiegać się o płatność rolno-środowiskową, jeżeli jest producentem rolnym będącym właścicielem lub dzierżawcą gruntu o powierzchni użytków rolnych nie mniejszej niż 1 ha, zobowiąże się do realizacji programu przez 5 lat, przestrzegania podstawowych wymagań związanych w szczególności z ochroną środowiska na obszarze całego gospodarstwa rolnego, zachowania występujących w gospodarstwie rolnym trwałych użytków zielonych oraz elementów krajobrazu rolniczego nieużytkowanego rolniczo, tworzących ostoję dzikiej przyrody. W nowej perspektywie finansowej na lata 2014–2020 program ten przekształcony został w program rolnośrodowiskowo-klimatyczny. Dodatkowym elementem w zakresie jego wymagań będzie dbałość o klimat.

Analizując mechanizm działania programów rolnośrodowiskowych, należy zauważyć, iż pojawia się tu symulator w postaci instytucji wdrażających, które centralizują wiarygodną komunikację oraz dążą do racjonalnego pseudozrównoważenia strategii poszczególnych agentów (gospodarstwa, rząd, Komisja Europejska, płatnicy podatków). Tym samym dla ogólnego celu społecznego, jakim jest dbanie o środowisko naturalne na terenach wiejskich, zaprojektowany został mechanizm społeczno-gospodarczy, jakim jest program rolnośrodowiskowy. W teorii projektowania mechanizmów społecznych i w praktyce w odniesieniu do programów rolnośrodowiskowych pojawia się jednak problem wyceny działań poszczególnych agentów indywidualnych z perspektywy społecznej, a tym samym komplementarności działań. Nie określono modelowo, ile społeczeństwo jest w stanie zapłacić za konkretne działania indywidualnych agentów, co powoduje problemy z budową zrównoważonych strategii, mechanizmów i instytucji. Z drugiej strony indywidualni agenci mogą ukrywać swoje preferencje i korzystać z mechanizmu w sposób odbiegający od społecznych oczekiwań. Przykładem takich działań mogą być sady orzechowe zakładane w Polsce w ramach pakietów rolnictwa ekologicznego z programu rolnośrodowiskowego.

ronment schemes in the EU, Report prepared for DG Environment, project ENV.B.1/ETU/2010/0035. Institute for European Environmental Policy, London 2011.

¹⁸ *Ibidem*.

Nieowocujące sady orzechowe czy sady jabłoniowe zespołecznego punktu widzenia były nieefektywną alokacją zasobów, nie produkując z przeznaczeniem na rynek.

Jednak z punktu widzenia indywidualnych rolników stanowiły one idealną formę maksymalizacji zysku z jednostki powierzchni posiadanego zasobu podstawowego do produkcji, czyli ziemi, gdyż dotacja na ich zakładanie i prowadzenie była jedną z najwyższych. Od lipca 2004 roku wystarczyło posadzić 50 drzew orzecha włoskiego na hektarze i zgłosić jednostce certyfikującej oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa rozpoczęcie przestawiania gospodarstwa z konwencjonalnego na ekologiczne. Nakłady na założenie plantacji z 50 sadzonek na jednym hektarze wynosiły około 300 zł. Natomiast roczna dotacja do hektara takiej uprawy była wysoka – około 2 tys. zł (1800 zł do hektara dla gospodarstw przestawiających się na ekologię i 1540 zł/ha dla gospodarstw z certyfikatem, plus podstawowa płatność obszarowa). Maksymalne stawki dopłat obowiązywały dla sadów o powierzchni nie większej niż 100 ha i dlatego takich zakładano najwięcej. Od 100 do 200 ha dotacja jest zmniejszona o 50 proc., a powyżej 200 ha wynosi tylko 10 proc. Powyżej 300 ha dotacja nie przysługiwała. Sytuację tę zmieniono dopiero w 2010 r. W tym czasie Polska stała się statystycznie jednym ze znaczących producentów orzecha włoskiego w Europie.

Podobne obserwacje dotyczące instytucji, jakimi są programy rolnośrodowiskowe, obserwowane są w innych krajach Unii Europejskiej. Badania C. Keenleyside i zespołu¹⁹ wskazują, iż programy rolnośrodowiskowe jako mechanizm gospodarczy dla dóbr nierynkowych mają swoje ograniczenia wynikające w głównej mierze z kompatybilności racjonalnych motywów Komisji Europejskiej oraz rolników nie tylko w perspektywie projektowania, ale także na etapie wdrażania mechanizmu.

5. Podsumowanie

Nowa Ekonomia Instytucjonalna wprowadziła mechanizm instytucji, który z innej perspektywy i bardziej wyczerpująco, niż robili to klasycy i neoklasycy, bada współczesne procesy ekonomiczne i społeczno-gospodarcze, zwracając także uwagę na relacje o charakterze nierynkowym koordynowane mechanizmami gospodarczymi. Odwołując się do założeń teorii noblistów w dziedzinie ekonomii z 2007 r. dotyczącej projektowania mechanizmów gospodarczych, należy zauważyć, iż pomimo występowania własności prywatnej i racjonalności funkcjonowania indywidualnych właścicieli instytucje społeczne dążą do zapewnienia takiego przepływu informacji, by nastąpiła zgodność motywów działania zarówno po stronie indywidualnych agentów, jak i instytucji społecznych. Niestety działania o charakterze kompatybilnym nie należą do często występujących na rynku w odniesieniu do dóbr publicznych. Ukryte preferencje agentów indywidualnych zmuszają niejednokrotnie do korekt działań przez instytucje życia społecznego.

¹⁹ *Ibidem.*

Literatura

1. Bergemann D., Morris S., *Robust mechanism design*, Econometrica 2005, vol. 73, no. 6
2. Dequiedt V., Martimort D., *Mechanism design with private communication*, Working Paper GAEL, Grenoble 2007
3. Dolfmsa W., Finch J., McMaster R., *Market and Society: How Do They Relate, and How Do They Contribute to Welfare?*, Journal of Economic Issues 2005, no. 4
4. Glachant M., *The Use of Regulatory Mechanism Design in Environmental Policy: A Theoretical Critique*, Working paper CERNA 1999, no. 45
5. Keenleyside C., Allen B., Hart K., Menadue H., Stefanova V., Prazan J., Herzon I., Clement T., Povellato A., Maciejczak M., Boatman N., *Delivering environmental benefits through entry level agri-environment schemes in the EU*, Report prepared for DG Environment, project ENV.B.1/ETU/2010/0035. Institute for European Environmental Policy, London 2011
6. Maciejczak M., *Rolnictwo i obszary wiejskie źródłem dóbr publicznych – przegląd literatury*, Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 2009, z. 75
7. Maciejczak M., Hofreiter K., *How to define Bioeconomy*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu 2013, t. XV, z. 4
8. Maskin E., *Mechanism Design Theory: How to Implement Social Goals*, Nobel Lecture, Stockholm, December 8, 2007
9. Murphy R.P., *Błędy klasycznej teorii wartości*, Instytut Ludwika von Misesa, Warszawa 2011
10. Nolles K., *The importance of market institution in generating proces. A review from experimental economics and implications for Real World experience*, SIRCA, Sydney 2006
11. Stankiewicz W., *Ekonomika instytucjonalna. Zarys wykładu*, wyd. III, Warszawa 2012
12. Wilkin J. (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Scholar, Warszawa 2005
13. Zegar J.S., *Przesłanki Nowej Ekonomiki Rolnictwa*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 2007, nr 4
14. Żylicz A., *Wycena dóbr nierynkowych*, zapis odczytu wygłoszonego na XLI Szkole Matematyki Poglądowej, Konkret i abstrakcja, Warszawa 2008
15. Żylicz T., *Wycena dóbr nierynkowych*, Aura, sierpień 2007